

verw
and

zoek

Wat is vrijwilligerswerk waard?

Wat is vrijwilligerswerk waard?

ESSAY

Inhoud

02 Introductie

04 Vrijwilligerswerk - waar hebben we het over?

05 Drie niveau's van waarde

- 05 Waarde voor de 'ontvanger' van vrijwilligerswerk
- 06 Waarde voor de vrijwilliger
- 07 Waarde voor de samenleving

09 Balans in de driehoek

- 09 Voor vrijwilligers
- 09 Voor vrijwilligersorganisaties
- 10 Voor gemeenten

11 Kortom

Voor | Vereniging NOV
Auteurs | Auke Witkamp & Gregor Walz
Illustratie | Ingrid van Osch
Ontwerp | Barbara Lateur

JUNI 2022

verw
onder
zoek

In 2021 deden we onderzoek naar het beleid dat gemeenten voeren om vrijwilligerswerk te stimuleren.¹ Een van de uitdagingen waar zowel vrijwilligersorganisaties als gemeenteambtenaren voor staan, is het inzichtelijk maken van de opbrengsten van vrijwilligerswerk. In een tijd van targetmonitoring en kostenbatenanalyses leidt de vraag 'wat levert het op?' als snel tot blikvernauwing. Daar staat tegenover dat de maatschappelijke meerwaarde van vrijwilligerswerk soms wel heel hoogdravend wordt aangeduid: mensen hebben het dan over 'cement van de samenleving', of variaties daarop.

In dit essay onderzoeken we hoe we een brug kunnen slaan tussen de targets van de accountants en de beeldspraak van de *believers*. Dat doen we door de waarde van vrijwilligers op drie niveaus te beschrijven: de waarde voor de vrijwilliger zelf, voor de ontvanger van vrijwilligers, en voor de samenleving. Voor het maken van beleidskeuzes ten aanzien van vrijwilligerswerk is een heldere visie op deze drie niveaus onontbeerlijk.

Er zit altijd
een kern van
onbaatzuchtigheid
in vrijwilligers,
**een motivatie die
verder gaat dan het
individuele belang.**

In ons onderzoek
hebben we dat
omschreven als een
kern van liefde.

Vrijwilligerswerk is werk waar je niet voor betaald wordt. Tot zover lijkt het simpel. Maar de variatie in vormen vrijwilligerswerk is enorm. Het kan gaan om een kantinedienst bij de voetbalclub, om koffie schenken in het buurthuis, om een functie in de kerkenraad, het trainen van een voetbalteam, het besturen van een stichting of vereniging, plastic rapen op het strand, maatje van vluchtelingen of ouderen, en ga zo maar door. Niet alleen de maatschappelijke sector (sociaal, zorg, sport, cultuur, natuur etc.), ook de mate van organisatie verschilt enorm. Je kan als vrijwilliger aangestuurd worden door een professionele organisatie met duidelijke taken en profielen, of je kan ad hoc en spontaan een bijdrage leveren aan een waardevol initiatief zonder dat je zelf doorhebt dat je aan 'vrijwilligerswerk' doet. Hierdoor is vrijwilligerswerk een ontzettend breed fenomeen.

Vrijwilligerswerk

– waar hebben we het over?

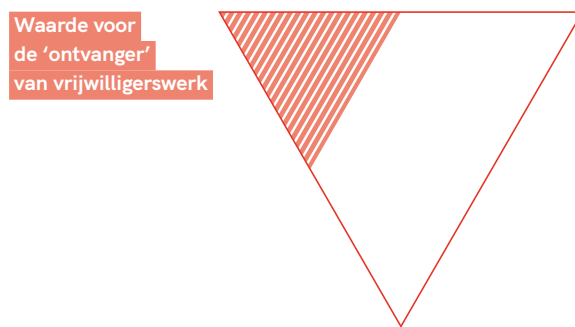
Toch is vrijwilligerswerk geen ongelimiteerd begrip. Het is bijvoorbeeld iets anders dan een hobby. Als je graag in het weekend in je eigen tuin werkt, dan is dat geen vrijwilligerswerk. Als je hetzelfde werk in de buurttuin uitvoert, dan hebben we het wel over vrijwilligerswerk. Als je op vrijdagen koffie drinkt bij je buurman omdat jullie een goede band met elkaar hebben, dan is dat gezelligheid. Als je hetzelfde doet omdat het sociale team in je wijk een maatjesproject heeft opgezet voor eenzame ouderen, dan is het vrijwilligerswerk.

Vrijwilligerswerk is ook geen opleiding, geen stage of training. Dat wil niet zeggen dat je er niets van opsteekt. Als je vrijwilligerswerk doet omdat de gemeente vindt dat je arbeidsmarktvaardigheden moet opdoen om meer kans te maken op een betaalde baan, dan kom je in een grijs gebied terecht. Want is het nog wel vrijwillig, als het eigenlijk is opgelegd? En past het nog wel bij het idee van vrijwilligerswerk, als je er vooral zelf baat bij hebt in de vorm van persoonlijke ontwikkeling?

Kortom: ja, bij vrijwilligerswerk draait het om het werk, maar er zit een extra dimensie aan vast. Er zit altijd een kern van onbaatzuchtigheid in vrijwilligers, een motivatie die verder gaat dan het individuele belang. In ons onderzoek hebben we dat omschreven als een kern van liefde. Liefde voor de medemens, liefde voor de buurt, liefde voor de natuur, de cultuur, liefde voor een vak of liefde voor een idee. Deze onbaatzuchtigheid, deze liefde, is ook iets waard. Dat zullen we verderop laten zien.

Uit de gesprekken die we voor ons onderzoek hebben gevoerd volgt dat we de waarde van vrijwilligerswerk op drie niveaus moeten zoeken: de waarde voor de vrijwilliger zelf, de opbrengsten van het werk voor diegenen die er direct profijt van hebben, en de waarde voor de samenleving als geheel. We lichten de drie niveaus hieronder toe.

Drie niveaus van waarde

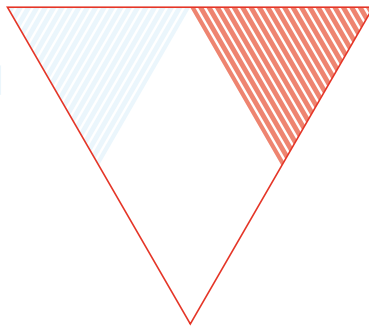

In het sociaal domein, waar vrijwilligers vaak gekoppeld zijn aan een persoon die direct baat heeft bij de ondersteuning, is de waarde van vrijwilligerswerk voor de ontvanger vaak goed aan te wijzen. Een vluchteling verbetert zijn taalbeheersing door de ontmoetingen met z'n taalmaatje. Een alleenwonende oudere heeft hulp bij het doen van de dagelijkse boodschappen. Een persoon met schulden heeft haar administratie weer op orde. Ook bij veel vrijwilligerswerk in de wijk is het nog wel concreet te maken wie de ontvangers zijn en wat zij hebben aan het werk: mensen vinden de buurttuin mooi of ontmoeten elkaar bij de georganiseerde activiteiten. De directe opbrengsten van het vrijwilligerswerk, of in ieder geval de beoogde directe opbrengsten, zijn helder.

Om de waarde van deze directe opbrengsten in kaart te brengen worden deze soms 'gemonetariseerd'. Zo kan worden becijferd hoeveel het zou kosten om deze diensten door professionals uit te laten voeren (de vervangingswaarde van het vrijwilligerswerk) of hoeveel inkomsten deze vrijwilligers 'mislopen' door hun werk gratis te doen (de investeringswaarde).² In wezen zijn dit manieren om de waarde van vrijwilligerswerk in termen van een kostenbesparing uit te drukken – kosten die anders door de ontvanger of door de samenleving gedragen zouden moeten worden. Maar daarmee wordt de zaak onnodig plat geslagen: het vrijwilligerswerk wordt op die manier onderworpen aan de logica van de markt, waar efficiëntie een dominante waarde is, terwijl vrijwilligerswerk juist andere waarden te bieden heeft. Ga maar na: ook voor de ontvanger heeft het simpele feit dat een *vrijwilliger* een bepaalde dienst levert additionele waarde. Het gevoel dat iemand anders uit oprechte betrokkenheid – uit liefde, zo u wilt – tijd en moeite in jou of je wijk investeert is niet in geld uit te drukken.³

Er zijn ook rijkere manieren om de waarde van het vrijwilligerswerk voor de ontvanger te onderzoeken. Voorbeelden zijn klassieke kwalitatieve evaluaties en narratieve evaluaties, en ook maatschappelijke kosten-batenanalyses kunnen inhoudelijk heel rijk zijn en oog hebben voor opbrengsten die niet in geld zijn uit te drukken.⁴ Zeker voor vrijwilligerswerk in het sociaal domein kunnen dit heel goede methodes zijn om de waarde van het vrijwilligerswerk voor de ontvangers te onderzoeken.

Waarde voor
de 'ontvanger'
van vrijwilligerswerk

Waarde voor
de vrijwilliger

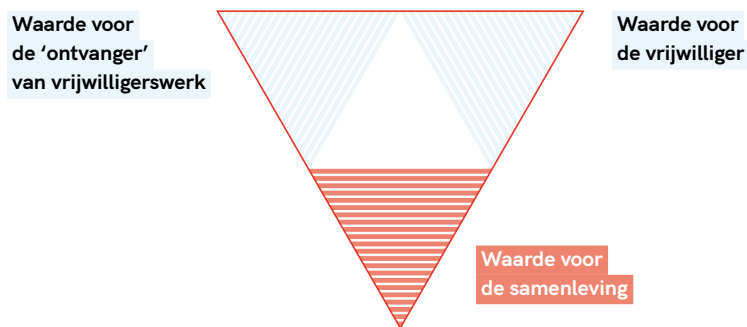
Ook voor de vrijwilliger zelf is het werk – als het goed is – van waarde.⁵ Zo blijkt uit meerdere onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd dat het verrichten van vrijwilligerswerk samenhangt met een betere (mentale) gezondheid en welzijn. Ouderen die vrijwilligerswerk doen zouden bijvoorbeeld minder last krijgen van dementie en concentratieproblemen dan leeftijdsgenoten die geen vrijwilligerswerk doen.⁶ En één op de drie vrijwilligers die last hebben van eenzaamheid voelen zich door het vrijwilligerswerk minder eenzaam.⁷

Vrijwilligerswerk kan ook op een meer functioneel niveau van waarde zijn voor de vrijwilliger zelf. Zo wordt er vaak op gewezen dat vrijwilligers door hun vrijwilligerswerk nieuwe contacten opdoen, nieuwe kennis en/of vaardigheden verwerven en hun CV 'opleuken'. Mensen die vrijwilligerswerk verrichten verdienen over het algemeen dan ook meer dan mensen die geen vrijwilligerswerk verrichten.⁸

Dat vrijwilligerswerk langs deze wegen voordelen kan hebben voor de vrijwilliger staat dus buiten kijf: het kan bijdragen aan een betere gezondheid, welzijn, minder eenzaamheid, nieuwe contacten, vaardigheden, en een betaalde carrière.⁹

Ook kunnen vrijwilligers baat hebben bij hun eigen vrijwilligerswerk wanneer zij er zelf van profiteren, zoals bij mensen die zich inzetten voor hun eigen buurt en mensen die verenigingswerk verrichten. In deze gevallen valt de vrijwilliger eigenlijk samen met de ontvanger van het vrijwilligerswerk.

Daarnaast kan vrijwilligerswerk simpelweg van waarde zijn voor de vrijwilliger vanwege het plezier dat hij/zij erin heeft of de zingeving die hij/zij eraan ontleent.

We hebben gezien dat vrijwilligerswerk – als het goed is – van waarde is voor de ontvanger en voor de vrijwilliger zelf. Maar er lijkt meer te zijn dan dat. Veel respondenten die we spraken voor ons onderzoek naar gemeentelijk vrijwilligerswerkbeleid noemden vrijwilligers ‘het cement van de samenleving’.¹⁰ Maar wat bedoelen ze hiermee? Vaak waren ze bovendien trots op het hoge aantal vrijwilligers in hun gemeente, los van de vermeende opbrengsten van dat vrijwilligerswerk. Dat doet vermoeden dat ze iets zien dat intrinsiek goed is aan vrijwilligerswerk. Maar is dat inderdaad zo, en zo ja, wat dan?

Om deze vragen te beantwoorden maken we een klein uitstapje naar de politieke filosofie. In het denken over de moderne liberale staat wordt onderscheid gemaakt tussen drie belangrijke ‘sferen’: de staat, de markt en de burgermaatschappij (*civil society*).¹¹ Er is veel over dit onderscheid te zeggen, maar we focussen ons hier op twee zaken. Ten eerste: de verschillende sferen worden gekenmerkt door verschillende waarden die dominant zijn. Die waarden zijn niet stabiel: ze veranderen over tijd. Ten tweede: de sferen hebben invloed op elkaar, maar ze zijn in zekere zin ook onafhankelijk. Een sterke en onafhankelijke burgermaatschappij zou noodzakelijk zijn om een krachtige democratie in stand te houden.¹²

Het onderscheid tussen deze drie sferen helpt ons om de eigenheid van vrijwilligerswerk te zien en te waarderen.¹³ Vrijwilligerswerk onttrekt zich, juist door ‘de kern van liefde’ die eigen is aan het werk, aan de ‘logica’ van de markt en de staat. Vrijwilligers en hun organisaties vormen een arena waar alternatieve waarden kunnen worden ontdekt, waar het huidige beleidsdenken en marktdenken kunnen worden gevoed of bevraagd. Vrijwilligerswerk is een kraamkamer voor nieuwe ideeën en werkwijzen, een arena waar samenwerkingen tussen burgers tot stand kunnen komen. Het is een onafhankelijke kracht die de macht van staat en markt in toom kan houden, die tegenwicht kan bieden aan die sferen. Het gaat erom dat mensen niet alleen consumeren en stemmen op politici, maar daarnaast ook actief medemens zijn die vorm geven aan hun buurt, clubs, sociale relaties, samen met anderen ideeën ontwikkelen, die inbrengen in de politieke arena. Dit is de waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving als geheel.

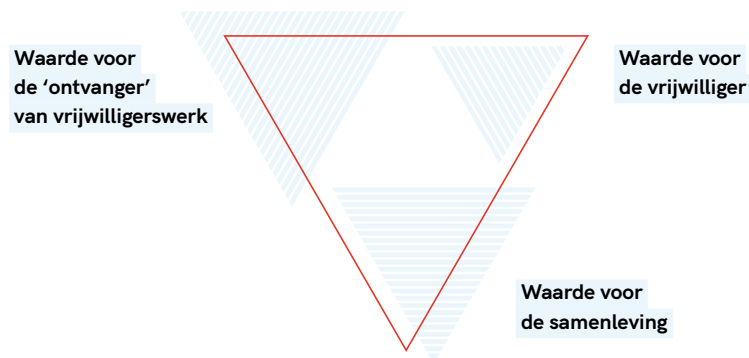
Anders gezegd: de waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving als geheel ligt niet in een optelsom van de individuele opbrengsten van het werk. Het ligt ook niet in de mate waarin vrijwilligerswerk bijdraagt aan het realiseren van specifieke beleidsdoelen of het besparen op maatschappelijke uitgaven. De waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving staat daar in zekere zin boven. Als we politieke denkers als Habermas en De Tocqueville volgen dan zouden we kunnen zeggen:

**zonder bloeiend vrijwilligersleven
ook geen bloeiende democratie.
Het is een fundament van ons bestel.**

Vrijwilligers en hun organisaties vormen een arena **waar alternatieve waarden kunnen worden ontdekt,** waar het huidige beleidsdenken en marktdenken kunnen worden gevoed of bevraagd.

Hierboven hebben we vanuit drie invalshoeken beschreven waar we de waarde van vrijwilligerswerk kunnen zoeken. We hebben laten zien dat de waarde van vrijwilligerswerk voor de vrijwilliger en voor de ontvanger goed concreet te maken is. De waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving als geheel hebben we behoorlijk hoogdravend neergezet.

Balans in de driehoek

De centrale stelling van dit essay is: bij gezond vrijwilligerswerk is er altijd sprake van balans in deze driehoek van waarden. Partijen die betrokken zijn bij vrijwilligerswerk, waaronder de vrijwilliger zelf, vrijwilligersorganisaties en gemeenten, doen er goed aan om zich steeds weer af te vragen: is de balans op orde?

Voor vrijwilligers

Voor vrijwilligers betekent dit met name dat ze zich geregeld af moeten vragen of er balans is tussen de opbrengsten voor zichzelf en voor de ontvanger van hun werk. Wanneer het zwaartepunt teveel bij de ontvanger komt te liggen dan is het voor de vrijwilliger geen duurzame situatie; dan ligt het voor de hand dat hij/zij de interesse voor het werk gaat verliezen of het werk niet zal kunnen volhouden. Wanneer het zwaartepunt teveel bij de vrijwilliger zelf komt te liggen dan neemt de waarde van het werk sterk af, het vrijwilligerswerk wordt hol. Een blik op de derde poot van de driehoek, de samenleving als geheel, roept voor de vrijwilliger vooral de vraag op of er anderen zijn die ze met hun vrijwilligerswerk schade berokkenen.

Voor vrijwilligersorganisaties

Voor vrijwilligersorganisaties betekent dit dat ze altijd scherp de verschillende belangen in de gaten moeten houden. De focus op de vrijwilliger roept vragen op als: is het werk voldoende leuk en uitdagend voor de vrijwilligers? Hebben de vrijwilligers voldoende mogelijkheden om zich te ontwikkelen? Wordt hun bijdrage erkend? Hebben ze reden om trots te zijn op hun werk? En zien ze wat ze bijdragen? De focus op de ontvanger van het werk roept vragen op als: wat

voegt ons werk toe voor de ontvangers van het vrijwilligerswerk? Doen we nog het juiste voor deze mensen? Zijn onze vrijwilligers goed in staat om deze waarde toe te voegen? De focus op de samenleving als geheel roept ook hier de vraag op: zijn er anderen die hinder ondervinden van ons vrijwilligerswerk?

Wanneer het zwaartepunt teveel bij de ontvangers komt te liggen dan neemt de motivatie onder vrijwilligers uiteindelijk af en zal het moeilijk worden om vrijwilligers te vinden en te binden. Wanneer het zwaartepunt teveel bij de vrijwilligers komt te liggen dan neemt de maatschappelijke relevante van het werk uiteindelijk af, met alle gevolgen van dien.

Voor gemeenten

Wanneer gemeenten op zoek gaan naar de waarde van vrijwilligerswerk in hun gemeente, dan moeten ze daarbij zoeken naar balans tussen de drie waarden. Gemeenten kunnen kijken naar de waarde van het werk voor de ontvangers. Ze kunnen daarbij onderzoeken op welke wijze vrijwilligers bijdragen aan het realiseren van deze doelen. We nodigen gemeenten uit om daarnaast ook te kijken naar de waarde van het vrijwilligerswerk voor de vrijwilligers zelf, want, zo blijkt uit veel recent onderzoek, die liegt er niet om. Tot slot dienen gemeenten ook te onderkennen dat vrijwilligerswerk een waarde heeft die nog verder reikt. Vrijwilligerswerk kan ook van waarde zijn als het onder aan de streep niet bijdraagt aan overheidsdoelen of daar zelfs tegenin gaat.

Een gezonde balans in de driehoek, met aandacht voor de waarde van vrijwilligerswerk voor de samenleving als geheel, betekent automatisch dat gemeenten vrijwilligerswerk niet voor hun beleidskarretje moeten spannen. Onder druk van bezuinigingen en tekorten in het sociaal domein kan het verleidelijk zijn voor gemeenten om een beroep te doen op vrijwilligers en hun organisaties. Deze staan bovendien regelmatig te popelen om meer werk op hun schouders te nemen. Het zoeken naar balans tussen de drie waarden noopt gemeenten er echter toe om hier terughoudend mee om te gaan. Enerzijds is dat pragmatisch: er zijn grenzen aan wat er van vrijwilligers verwacht mag worden.¹⁴ Anderzijds is dat principieel:

**wanneer vrijwilligerswerk wordt
geïncorporaaliseerd verliest het
een deel van zijn waarde. In een
keurslijf gedijt de liefde niet.**

Maar is vrijwilligerswerk dan een soort 'heilig goed' dat altijd van waarde is voor de samenleving als geheel, dat we altijd moeten koesteren en dat we nooit mogen overvragen? Nee, zeker niet. We mogen ook kritisch zijn op vrijwilligerswerk. Er zijn gevallen waarin het in toom gehouden moet worden. Voor een extreem voorbeeld kunnen we kijken naar motorbendes, die je als vrijwillige organisaties zou kunnen bestempelen waar alternatieve ideeën worden ontwikkeld, etc etc. Maar ook in buurtbewegingen kan het debat, de communicatie tussen burgers, scheef groeien. Enkelingen kunnen een te grote stempel gaan drukken op de formulering van het publieke belang. Als de gemeente daar teveel in meegaat dan kan dat leiden tot marginalisering van diegenen die minder mondig zijn. Dan moeten de mondige vrijwilligers wellicht juist minder ruimte krijgen. Zo interacteren uiteindelijk de publieke en de burgerlijke sfeer. Ook dat is vrijwilligerswerkbeleid.

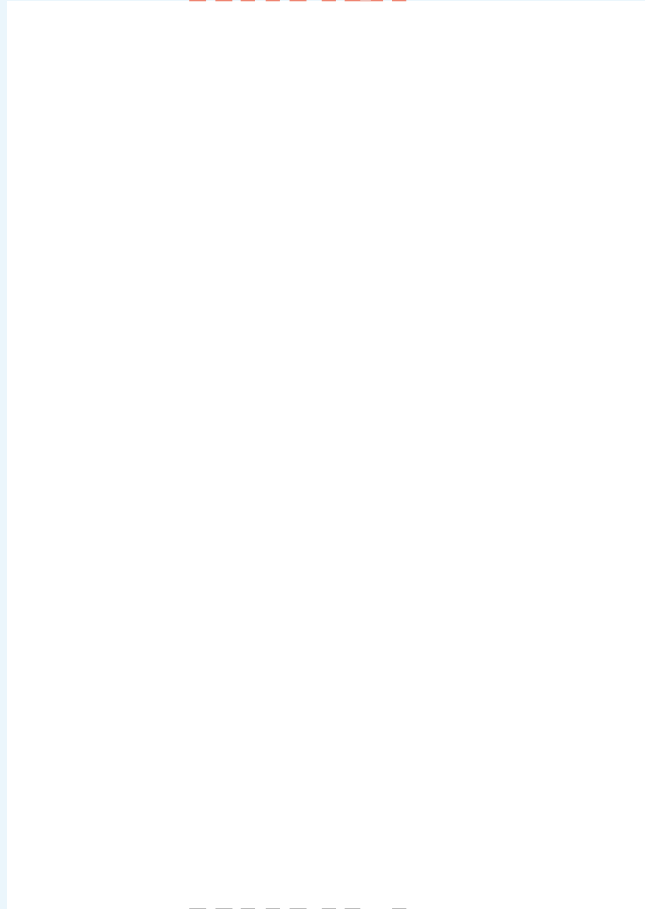
Kortom

Al met al houden we in dit essay een pleidooi om vrijwilligerswerk op waarde te schatten. Dat betekent dat we altijd vanuit drie invalshoeken moeten kijken: wat is de waarde van het vrijwilligerswerk voor de ontvangers, wat is de waarde van het vrijwilligerswerk voor de vrijwilliger, en wat is de waarde van het vrijwilligerswerk voor de samenleving als geheel? Antwoorden op deze vragen scheppen handelingsperspectieven om het vrijwilligerswerk in onze gemeenten te koesteren, te stimuleren, er de vruchten van te plukken en in goede banen te leiden. En wie weet blijken de vrijwilligers dan inderdaad wel het 'cement van de samenleving'.

Noten

- 1 Auke Witkamp en Gregor Walz, Het grondmotief is liefde. Gemeentelijk vrijwilligerswerkbeleid in Nederland. (Verwonderzoek, november 2021), [website](#).
- 2 Zie: Movisie, De waarde van vrijwillige inzet, [website](#).
- 3 Uiteraard kan ook een betaalde professional oprechte betrokkenheid uitstralen en zijn er ook situaties waarin mensen juist veel liever door een professional geholpen worden. Bij een vrijwilliger staat die betrokkenheid echter bijna per definitie voorop, wat een andere relatie en een andere dynamiek tot gevolg heeft.
- 4 Zie bijvoorbeeld: Maarten Kwakernaak, Leyla Rechtes en Jochum Deuten, De waarde van WIJ. Casusonderzoek naar de kosten en baten van WIJ Dordrecht (Verwey-Joncker, december 2021), [website](#).
- 5 Let wel: die waarde voor de vrijwilliger is niet hetzelfde als de motieven van een vrijwilliger om het vrijwilligerswerk te doen. Movisie onderscheidt drie soorten motieven voor het doen van vrijwilligerswerk: sociale motieven (iemand wil deel uitmaken van een groep, contacten hebben, en gaat daarom vrijwilligerswerk doen), individuele motieven (iemand wil er iets uit halen, zoals vaardigheden leren, CV versterken) en ideologische motieven (iemand wil aan de slag voor een betere wereld). Deze motieven kunnen overlappen met de waarde van vrijwilligerswerk voor de vrijwilliger, maar ze zijn niet noodzakelijkerwijs hetzelfde.
- 6 Zie: Movisie, Gezond door vrijwilligerswerk, [website](#). Bij deze onderzoeken is het notoir lastig om causaliteit aan te tonen, maar al met al wijst het bewijs toch in de richting dat het verrichten van vrijwilligerswerk wel degelijk bevorderlijk is voor de eigen (mentale) gezondheid.
- 7 Movisie, Eenzaamheid bij vrijwilligers. Wat kunt u doen? blz 8, [website](#).
- 8 Jens Detollenaere, Sara Willems, Stijn Baert, Volunteering, income and health, 2017, [website](#).
- 9 Jonge vrijwilligers benadrukken in enquêtes vaak de meer 'functionele voordelen van vrijwilligerswerk' (sociale contacten, CV, nieuwe kennis/vaardigheden) terwijl oudere vrijwilligers vaak de voordelen op het gebied van sociaal contact, welzijn en gezondheid benadrukken. Zie: Andrew Haldane, In giving, how much do we receive? The social value of volunteering (Bank of England, 2014), [website](#).
- 10 Auke Witkamp en Gregor Walz, Het grondmotief is liefde. Gemeentelijk vrijwilligerswerkbeleid in Nederland. (Verwonderzoek, november 2021), [website](#).
- 11 Ook de private sfeer (het huishouden, persoonlijke relaties) wordt vaak nog onderscheiden, maar die laten we hier buiten beschouwing.
- 12 Habermas, in: Jessen, The separation between state, market and civil society in capitalism (2017), [website](#).
- 13 Vrijwilligerswerk en de 'burgermaatschappij' (civil society) zijn geen synoniem, maar ze overlappen wel grotendeels. (De burgermaatschappij omvat ook grotere professionele organisaties, zoals vakbonden en goede doelen.)
- 14 Het SCP waarschuwde al dat de "hoge verwachtingen in de praktijk vaak niet realistisch zijn". Zie: Patricia van Echtelt, Evelien Eggink, Mirjam de Klerk, SCP: gemeenten moeten in sociaal domein scherpe keuzes gaan maken (Sociale Vraagstukken, 10 mei 2022), [website](#).

**verw
onder**

**onder
zoek**